

Szép és logikus lenne ez a kombináció. Ám a regényben mégis található néhány olyan részlet, amely mintha a „via” mellett szólna (például az, hogy a főhős reggelente felkereste a tengert vagy a kilátót, amelyek ide elérhető közelségben fekszenek). S itt van még a napló egy további mondata 1949-ből, amely így szól: „Lajossal szobát cseréltünk”, méghozzá olyan szobát, amelyet a következő oldalon Márai „új szállásként” aposztrofál. Lehet, hogy ez a szobacsere – a „villából” a „viára” való leköltözést jelentette? Lehet, hogy az író időnként itt is tartózkodott? (A naplóban ugyanis a helyiség dolgozószobának való berendezéséről van szó.)

Jó lenne mindezt eldönteni. Vagy legalábbis a mai Villa Ricciardit is felkeresni, ha ugyan még megvan. (A hajdani ligetes Posilipport – a Rózsadombhoz hasonlóan – ma már sűrűn beépítették.)

Az utánam jövők talán majd megteszik, s akkor véglegessé és hitelessé válhat az író nápolyi emlékhelyeinek a sora.

„Magyarország olyan hely...”

Salamon István rádióinterjúja Márai Sándor sógornőjével

– Ön mikor ismerte meg Márai Sándort?

– Amikor megnősült, rögtön a házassága után, mikor legelőször együtt hazajöttek Kassára. Hát annak már rengeteg éve, én már nem emlékszem pontosan, hogy az mikor történt. Egész fiatalok voltak még. Aztán mentek Németországba lakni. S hazajöttek, otthon voltak talán egy hónapig.

– És hogy ismerkedett meg az Ön testvérel Márai Sándor?

– Az én testvéremet kiküldték a szülei Németországba – inkább nem mondom el, hogy miért, az tisztán magánügy – és tudomásom szerint ott ismerkedtek meg Németországban. És aztán megbeszélték, Magyarországon találkoztak másodszor és akkor volt az esküvő.

– Szerelem volt ez?

– Szerelem, nagy szerelem volt.

– És a testvére ismerte már Márai műveit?

– Hát ő akkor még alig írt valamit, az csak egy pár újságcikk volt. Márai még a kezdet kezdetén volt. A szüleim, amikor megtudták, hogy ők Németországban ilyen jól összeismerkedtek, hazahívták a testvéremet. Nem volt az nekik egy „megfelelő parti”, hát egy fiatal „senki” volt akkor, hogy úgy mondjam.

– És Önök milyen családi háttérrel rendelkeztek, Ön és a testvére?

– Mít mondjak magának, egy jó magyar család voltunk. Jól szituált, rendes család. Anyám nagyon sok jótékonyágban vett részt, nagyanyám is, én egyetemre jártam. Szóval ők Pesten akkor találkoztak, és amikor az apám megtudta rögtön utánuk ment és meg akarta akadályozni a házasságot. De hát csak tanúnak érkezett meg.

– *Hol volt az esküvő?*

– Pesten. Egy szó sem igaz abból, hogy ablakon ugrott ki az én testvérem, meg ilyen marhaságok, amiket „izé” mesélt. Hát nem tudom, ezt csak magának mondom. Mert ő normálisan elutazott Pestre a szüleimnek az engedélyével, és amikor megtudták a szüleim, hogy ott van Márai is apám utána ment. Nem akarták, hogy hozzámenjen feleségül. Hát ez az egész.

– *De nagy szerelem lehetett...*

– Hát igen, nagy szerelem volt! Természetes, hogy nagyon nagy szerelem volt. No, de nem ezt akartam magának mesélni, hanem azt valószínűleg kevesen tudják, hogy '45-ben amikor már jöttek az oroszok, akkor mi ott laktunk a fiammal nála, Leányfalun. És az oroszok már egész közel voltak, és ő nem akarta megvárni az oroszokat ott a falun, mert féltette a két nőt, vagyis a feleségét meg engem, hogy az oroszok esetleg erőszakoskodni fognak. Úgyhogy megrendelt egy autót, de a nővérem nem akart bemenni Pestre semmi körülmények között. Én meg nem mehettem Pestre, mert engem Pesten ismertek, és akkor még üldöztek. Úgyhogy nekem ott kellett volna maradnom. Szóval nem akart bemenni, de ő ragaszkodott hozzá, hogy jobb lesz, ha Pestre mennek és nem marad egy ilyen kis helyen. Összecsomagolta a holmiját, kikészítette, megvolt minden, amit be akart vinni, és vártunk. Másnap reggel, amikor kellett volna, hogy az autó jöjjön érte, jött egy óriási zuhogás. Egy fantasztikus eső volt, nem állt meg egy pillanatig se. És álltunk, vártunk, vártunk, és az autó, ami meg volt rendelve, nem jött. És erre azt mondta Márai – hát nem akarom mondani, hogy Isten uja –, de a sors: nem megyünk be. Itt maradtak. És ez nagyon szerencsés dolog volt, mert őt a pesti lakásán aztán a nyilasok keresték. Szerencse volt, hogy nem mentek be. De ez csak egy véletlen volt, mert akkor az az eső megakadályozta. Különben nagyon jól kijött azután az oroszokkal, eljöttek hozzánk meglátogatni őt elegánsan, két orosz tiszt jött autóval – én tolmácsoltam, mert hát nem tudott velük beszélni –, kikérdezték mindenféléről, tudták, hogy író, nagyon tisztességesen beszéltek vele, nagyra tartották őt.

Leültették őket, kezdtek beszélgetni, én tolmácsoltam, mert ő nem tudott velük beszélni, és beszéltek mindenféléről, az ő írásairól, meg hogy ő mit csinál, és akkor aztán megemlítette a sógorom, vagyis Márai, hogy: „Ernburg”, akkor az oroszok feléledtek s olyan boldogok voltak, hogy va-

laki tudja, hogy ki az az „Ernburg”, és olyan barátságosak voltak. Semmi körülmények között nem akartak elfogadni se egy italt, se egy ételt, ott voltak vagy egy fél óráig és aztán elmentek.

– *Az oroszok honnan tudták, hogy ő egy ilyen híres személy? Mert azt tetszett mondani, hogy nagyra tartották.*

– Nem tudom. Az oroszok mindent tudtak. Higgye el, hogy mindent tudtak. Azoknak olyan forrásaik voltak, hogy azok mindenről értesülve voltak. Azt tudom, hogy engem behívtak első nap, mikor bejöttek az oroszok. Engem, pedig én ott álnéven voltam, és nem is tudták, hogy Felvidékről vagyok. Behívtak, és több mint három óráig kérdezték, hogy ki vagyok, mi vagyok. Megmondtam nekik az igazat. És akkor eléem tettek egy millió írást, hogy fordítsam le nekik. Minden nap kellett nekik fordítani. Mondom magának, hogy az oroszok mindent tudtak.

– *Őn, aki talán mindenkinél közelebb kapcsolatba került Máráival, el tudná mondani: valójában milyen ember volt Márai? Mert annyi legenda, monda kering, hogy tartózkodó, kissé hideg másokkal szemben. Őn lehet, hogy más szempontból látja.*

– Nézetem szerint egy nagyon kíváncsi ember volt. Nem olyan értelemben, hogy akarta tudni nem tudom milyen titkokat, de kíváncsi volt az embereknek a jellemére. Voltak neki különböző „nőügyei”, ott is inkább a kíváncsiság játszott szerepet, mint szerelem. Ténylegesen csak a nővéremet szerette. Igazán.

– *Ez végig szerelmi házasság volt.*

– Végig, igen. És nagyon jól megvoltak együtt. Aztán amikor kimentek, igazán csak ők ketten voltak. Ott volt még a fia, aki adoptáltak. Sajnos korán meghalt az a gyerek.

– *Honnan ismerték a Jánuskát?*

– Ők adoptálni akarták az én kislányomat, de hát én nem adtam a gyermeket oda. Bár adtam volna, talán még most is élne. És mikor aztán mondtam, hogy én a gyerekeimet nem adom oda, a Jánuskát egy öreg asszony, aki hordott nekik élelmiszert, mindig magával hozta. És addig hozta a gyermeket, amíg megszerették. Az a gyerek nem volt annak az öregasszonynak a gyereke, hanem valami távoli rokona. Boldog volt, hogy elvitték. Akkor adoptálták és elvitték magukkal.

– *Visszatérve Márai és Lola asszony házasságára. Nyugodt légkör uralkodott ebben a házban, nem volt mondjuk veszekedés, vagy esetleg ez a gyerekhiány nem okozott néma feszültséget?*

– Én nem tudok arról, hogy ott lett volna feszültség. Az egy jó házasság volt. Ők nagyon jól megértették egymást, és az én nővérem őt nagyon jól ismerte, és nagyon jól megértette, és mondom magának az én saját véleményem az, hogy ő ténylegesen csak a nővéremet szerette. Az összes többi „nőügyei”, amik voltak, az inkább csak kíváncsiság volt. Nem voltak komoly dolgok.

– *És az Ön családja aztán később megbékült?*

– Hát, természetesen! Családtagnak elfogadtuk. Én nagyon sokat voltam náluk. Párizsban voltam minden évben, Berlinben is voltam velük. Még akkor fiatal gyerek voltam, iskolába jártam, hát a szabadidőmet ott töltöttem. És aztán '45-ben, amikor a bajok voltak, akkor ő elhelyezte az én kislányomat egy intézetben – hamis néven persze –, és a kisfiú velem maradt, és őt is megmentette.

– *És úgy tudom, hogy kísérletet tett arra is, hogy Önt megmentse.*

– Hát, meg is mentett engem!

– *Elmondaná ennek a történetét?*

– Én elmenekültem Kassáról. Az állomásfőnök, aki egy nagyon rendes ember volt üzent nekünk, hogy most utazhatunk, menjünk. Kimentem az állomásra a fiammal, aki akkor 10 éves volt, felültem a vonatra és boldog voltam, mikor már a vonatba ültem, azt hittem, hogy most már nyugalom van. És egyszerre csak megérkezik a magyar kontroll a vonatban, és a vezetője egy kereskedő, akinél én vásároltam állandóan, s aki engem remekül ismert. Az úgy ment el mellettem, mintha sose látott volna. Így megérkeztünk Pestre. Pesten aztán elmentem a lakásukba, ők nem voltak otthon, csak a nővérem írta, hogy odamenjek. De még mielőtt odaértem, találkoztam az öccsével, Gáborral az utcán és ő rögtön magukhoz vett, és aztán elhelyeztük a fiamat egy családnál, és én meg hol itt aludtam, hol ott aludtam, hát valahogy aludtam. És a végén kimentem Tahiba, egy családhoz és ott töltöttem vagy két hónapot, oda a gyereket is elvittem. És aztán vele együtt átköltöztünk Máraiékhoz Leányfalura. És ott vártuk meg a felszabadulást. De ő nem akarta – ahogy mondtam –, ő be akart menni Pestre. Jól járt, hogy nem ment be Pestre, mert Pesten a nyilasok keresték. És azt is hitték, hogy őt elvitték, mert mikor a férjem megérkezett és keresett minket, akkor Pesten azt mondták neki, hogy Márait elhurcolták. Hála Istennek ez nem volt igaz. De ő annak ellenére elment, mert tudta, hogy Leányfalun voltunk eredetileg és ott megtalálta minket. De hát az egy csoda, hogy ott maradt.

– *Milyen volt a magánéletben?*

– A feleségével mindent megbeszélt. Már a többiekkel, mint velem például nem.

– *Miért?*

– Egy kicsit féltékeny volt. Nem szerette, hogy mi olyan nagyon szeretjük egymást a feleségével.

– *De két testvéréről volt szó!*

– Hát, igen. Féltékeny volt. Úgyhogy velem nem tárgyalt, velem előfordult, hogy megérkeztem hozzájuk és még Párizsba, vagy Berlinbe és már harmadnap összevesztünk valamin.

– *Sértődékeny volt?*

- Nem. Azt nem mondhatnám.
- *De min vesztek össze?*
- Nekem nem tetszett valami, vagy neki nem tetszett valami. Valamin mindig összevesztünk.
- *Ön a olvasta műveit. Beszéltek egy-egy új írásáról?*
- Én velem soha. Csak a feleségével mindenről.
- *És ha Ön mondjuk elmondta a véleményét? Volt erre alkalom?*
- Én nem beszéltem vele az ő műveiről. Soha. Mi csak családi beszélgetést folytattunk.
- *Aztán, mikor '48-ban először Rómába ment ki, s utána tovább az Egyesült Államokba, akkor milyen leveleket váltottak Ön és a testvére? Hogy érezték ők magukat? Mert azért Márainak nagy trauma volt elhagyni Magyarországot és a magyar anyanyelvet.*
- Megmondom magának, ő egy kicsit rossznéven vette, hogy mi nem mentünk el velük. Azt mondta, hogy nem lett volna szabad ott maradni nekünk se. Én vele nem leveleztem, csak a nővéremmel.
- *És ezekből a levelekből kiderül hogy éltek, hogy dolgozták fel ezt az emigrációt?*
- Hát, ő bizony eleget szenvedett ebbe az emigrációban. Nehezen viselte el, az elején legalább. Elment az én nagybátyámhoz, aki ott élt Olaszországban, ott voltak sokáig nála, és aztán elmentek Amerikába. Aztán megint visszajöttek, mert a nagybátyám rájuk hagyta a lakását. S akkor visszajöttek Olaszországba és ott éltek talán öt évig. Ott voltunk is öt meglátogatni én meg a lányom, meg a gyerekek. De nem akarta, hogy ott lakjunk nála, mert innen jöttünk és az neki nem tetszett.
- *Ehhez a dologhoz makacsul ragaszkodott élete végéig, hogy ugye a könyvei nem jelenhetnek meg addig, amíg szovjet csapatok tartózkodnak az országban?*
- Ő éppen úgy volt a szovjet ellen, mint a fasizmus ellen. Mind a kettőt utálta, mert mind a kettő erőszak volt. Abszolút liberális ember volt.
- *És az amerikai életről mit tetszik tudni?*
- Hát, nem tudok sokat, mert csak a nővéremmel leveleztem, aztán már elég ritkán és hát tisztán csak ilyen családi dolgokat írt meg. Semmi különösebbet nem tudok, azt se tudtam akkor, hogy miket írt, hogy hova írt. Könyveket, amit írt elküldte a vőmnek Izraelbe. Családi képpel volt egy garnitúrájuk, két csésze meg hozzávalók. És mielőtt öngyilkos lett azt elküldte nekik, hogy az megmaradjon a családnak.
- *Az Ön fiának?*
- A vőmnek. A vőmmel volt jóba.
- *Ön úgy érzi, hogy ez a gesztusa is arra mutat, hogy ő készült erre az öngyilkosságra?*
- Természetes. Akkor már tudta, hogy öngyilkos lesz, azért küldte ezt el.
- *És mi lehetett a végső oka ennek az öngyilkosságnak?*

– Nagyon beteg volt. Rákja volt, és állítólag nagyon szenvedett. És a fiának az özvegye akarta, hogy odamenjen hozzájuk lakni, de ő nem akart, ott maradt egyedül San Diego-ban. Hát, hogy ott hogy élt, azt jobban megmondta magának, könyv is van róla, hogy milyen elhagyatott életet élt ottan.

– *A Jánoska felesége mondta, hogy költözzön oda?*

– Igen, hívta őt, hogy jöjjön hozzájuk, amikor meghalt Lola, akkor hogy ne maradjon egyedül. De nem akart odamenni.

– *Tehát ő tudatosan készült a halálra?*

– Az még évekkel azelőtt volt, mert ő még vagy két évig utána élt, a Lola halála után. Nem lett rögtön öngyilkos.

– *És Jánoska hány éves korában halt meg?*

– János fiatal volt, 40–45 körül. Nős volt és három gyereke van. És ez a felesége, mikor meghalt Lola, akkor meghívta őt, hogy költözzön hozzájuk. De nem akart odamenni.

– *Itt azért arról is lehet szó, hogy ő egyedül volt, beteg, a feleségét elveszti, a fiát elveszti.*

– Hát, a fiát jóval előbb elvesztette már. A felesége elvesztése az biztos, hogy rémesen hatott rá. Tudom, hogy egyszer azt írta, mert kifogásoltam, hogy nem jött a nővéremtől levél, és írtam, hogy mi az, hogy olyan régen nincs levelem, hát akkor ő válaszolt vissza, hogy: „persze, hogy nincs levél, mert Lola már eszméletlen állapotban fekszik a kórházban és minden nap ott ülök mellette, és azt mondja az orvos, hogy az hogy ott ülök és fogom a kezét ez jobb neki, mint bármilyen orvosság”.

– *Utána már nemigen leveleztek?*

– Nem. Az az én hibám volt, mert amikor meghalt a nővérem, akkor azt írtam neki, hogy tekintettel arra, hogy annyira akadályozta, hogy találkozom a nővéremmel – mert én elmentem volna őket meglátogatni –, de ő nem akarta, hogy idejőjtek, innen ne jöjjön senki. Úgyhogy azt írtam neki, és már nagyon bánom ezt, akkor azt írtam, hogy tekintettel arra, hogy megakadályozta, hogy én még Lolával találkozzak, hát gondolom, hogy már a mi összeköttetésünk is megszűnt. És ezt most nagyon bánom.

– *És ha egy kicsit erőszakosabb Ön?*

– Lehetett volna vele beszélni, mert akkor elmentem volna, nagyon örült volna neki a végén.

– *Igen, ez azért furcsa, mert lehet, hogy Önre feltékeny volt, de hát Ön semmiféle politikai szerepet nem vállalt.*

– Nem, nem. Csak azt, hogy itt maradtunk. Azt rossz néven vette, hogy mi nem mentünk ki.

– *És a testvéreivel ő milyen viszonyban volt?*

– Érintkezett velük, de nagyon gyatrán, hogy úgy mondjam. Úgy jóba volt velük, szerette őket. Nézetem szerint egy hibát csinált, mert neki nem írni kellett volna főispánnak, vagy mi a nyavalyának, aki ott volt, hanem el kellett volna menni Kassára és egész egyszerűen az apámat magával vinni. Az ő apja akkor már nem élt, odaadni az ő apjának az iratait, az én apámon senki a világon nem mondta volna azt, hogy zsidó. Abszolút nem volt zsidó külsejű, magas volt, szőke volt, és akkor megmenekült volna. De ő ahelyett, írt ennek a, aki ott van, tudja, akit most mondott magának, és ez visszaírt neki, hogy sajnos ő nem tud semmit tenni, hogy az a németekre tartozik.

– *Most Ön úgy látja ennyi év távlatából, hogy az Ön édesapját Márai úgy menthette volna meg, ha nem ír levelet Kassára, hanem áthozza.*

– Ha elmegy érte. Mert ki lehetett menni a táborból, sokan voltak, akik kimentek a táborból Kassán, a zsidótáborból. És hogyha elment volna személyesen érte, vagy azt írta volna neki, hogy utazzon el, mi elutaztunk, az apám is el tudott volna utazni. Az apám azt gondolta, hogy neki már nem lesz semmi baja, mert ő már egy öreg ember. Pedig éppen az volt a baja.

– *Elhittéke?*

– Rögtön, igen. Ha ő akkor vagy érte megy, vagy nem írt volna a főispánnak, az apámnak írt volna, hogy: Gyere! – az apám nyugodtan fölült volna a vonatra, eljött volna Pestre. Az ő édesapja nem élt már akkor, s a Márai apjának a papírjaival ma is élne talán.

– *Ön volt a híres Mikó utcai lakásban?*

– Hát, hogyne, sokszor. Hát jártam hozzájuk, akkor, addig-addig míg nem volt semmi baj, ugye.

– *Azt a könyvtárat is elvitte a bombatalálat.*

– Mindent elvitt, igen. Úgyhogy az szerencse, hogy ő nem tudott visszaköltözni. Duplán szerencse, először is, mert ott keresték a nyilasok, másodszer is, mert a házat bomba érte. Úgyhogy, hogy is mondjam, az olyan gondviselés volt. És ő nagyon hitt a gondviselésben. Ilyen szempontból kicsit babonás volt.

– *Az ember nem is gondolná róla.*

– Radványiék ott laktak, ugyanazon az emeleten, ahol Márai. Az az ő házuk volt.

– *Hol?*

– A Mikó utcán, nem tudom hányas szám. Az egyik lakásban laktak Máraiék és ugyanazon a gangon laktak Radványiék, akik nem voltak otthon. Valahol járkáltak. Aztán hazajött Radványi...

– *A testvér.*

– A testvér. És elment, és lefeküdt a saját lakásában. És az apám a Márai lakásból – ezt Radványi mesélte, nem tudom, hogy igaz-e – bement hozzá-

juk a lakásba. És valaki ottan mozgott, és akkor az apám kezdett kérdezni, hogy: „Ki járja itt, ki vánnya itt?” Mert az én apám nem tudott nagyon jól magyarul, osztrák volt. Radványi kitalálta, hogy az apám kérdezte, hogy: „Ki járja itt, ki vánnya itt?”. De hát Márainak ehhez semmi köze. Elment Gézához meglátogatni, mert megtudta, hogy nagyon beteg. És amikor becsengetett, akkor Géza jött neki vidáman ajtót nyitni. Azt mondja: „Hát, Te jól vagy? Akkor megyek!” – hátat fordított és elment. Arra emlékszem, hogy még a lelegején, a házasságuk után volt valamikor. Egyszer csak éjjel csengettek, megérkeztek Lolával Kassára. Hogy miért jöttek akkor haza, azt nem tudom. Akkor körülbelül egy hónapig ott maradtak nálunk. De akkor ő még nagyon „kisember” volt.

– *És Ön szerint Márainak miért volt fontos Kassa? Annyit írt róla, erről a polgárvilágról.*

– Szerette a várost, és otthon érezte magát. Ott voltak a szülei, ott volt a lakás, benne volt az a családi érzés.

– *És ez a polgárság iránti vonzódás?*

– Hát ez ilyen volt, végig ilyen volt. Gyanúsítják őt, a múltkor olvastam valahol, hogy fasiszta volt. Hát ilyen marhaságot írni! Hát éppen úgy utálta a fasisztákat, mint a kommunistákat. Mert mind a kettőt utálta! Minden erőszakot utált!

– *Ön járt a Mikó utcában?*

– Hát, hogyne. Sokat, sokszor voltam ott.

– *Hogy volt berendezve?*

– Volt ott három szoba mellékhelyiségekkel. Neki volt egy külön szobája, nagyon szép könyvtárral. Egy óriási, az egyik fal tele volt könyvekkel. Túlnyomóan ott tartózkodott. Ha ott voltam, keveset beszéltem vele. Nem szerette nagyon, hogyha én jöttem.

– *Ezt még mindig nem tudom – pedig már több mint fél órája beszélgetünk –, hogy miért?*

– Féltékeny volt. Mikor a gyerek megszületett, akkor borzasztóan örült, gyönyörű gyerek volt, nagyon hasonlított az anyjára. És ténylegesen azt lehet mondani, hogy rém boldog volt, és aztán az a gyerek kapott egy járványos betegséget, és hat hónapos korában meghalt. Az egy borzasztó tragédia volt. S akkor elutaztunk mind a hárman együtt valahova, a Mátrába. Ott voltunk együtt és mondhatom magának, hogy nagyon rossz volt mindnyájunknak. Hát, lassan az ember mindent elfelejt.

– *Márai milyen névre keresztelte a gyereket?*

– Kristófnak hívták. Az egy rémes tragédia volt, hogy az a gyerek meghalt. Olyan nehezen született, ilyen rengeteg év után. Azt nem tudom, hány éves házasság után született. De nem nagyon ír arról, egyáltalában. Nagyon-nagyon nehezen viselte el a halálát.

– *Lehet, hogy Márainak élete végéig ez trauma volt?*

– Nem hiszem. Az olyan régen volt, és közben adoptálták ezt a másik gyereket, úgyhogy mégis volt egy gyerek. De hát sajnos azt hiszem ez a második gyerek, ez nem volt nagyon sikerült.

– *Utána Márai azért a családban, az oroszokról és az új politikai fordulatról azért csak beszélt?*

– Nézze, ő pontosan úgy nem szerette ezt, mint ahogy nem szerette a másikat.

– *Már úgy értem, hogy valamilyen jóslásba bocsátkozott, hogy most orosz uralom lesz?*

– Nem, nem arról nem beszélt. Csak hát látta, hogy ő itt nem maradhat. Magyarország olyan hely, ahol ő itt tovább nem maradhat. Ő úgy írni nem tud, ahogy tőle itt megkövetelnék. Valamit kellett csinálni. Ő először kiment csakúgy látogatóba, de hazajött és aztán mentek csak el.

– *Ez a rejtély nekem, ez az 1948. Hogy akkor hova írt? Mennyire készült arra, hogy ő kimegy?*

– Hát nagyon keveset írt akkor olyasmit, mert nem nagyon volt lehetőség, hogy olyat írjon, ami neki a szája íze szerint volt. S ha írt, akkor könyvet mondjuk, nem cikkeket.

– *A családnak nem mondogatta, hogy készül elmenni?*

– Én nem voltam akkor náluk. Én elutaztam Pestre, nem tudtam róla, csak tudom, hogy egy szép napon a nővérem közölte, hogy mennek el. Nagyon kétségbeesetten közölte, hogy mennek el. Mert tudta, hogy én nem fogok tudni velük találkozni. Nem azért volt kétségbeesve, mert Magyarországot otthagya, hanem hogy a családtól elszakad.

– *Leányfaluról – amikor az oroszok bejöttek – Ön visszament Kassára.*

– Amikor eljött a férjem, akkor hazamentünk. Ő munkaszolgálatos volt, sikerült neki túlélni, eljött értünk és rögtön hazamentünk. Mikor az oroszok bejöttek Leányfalura, körülbelül egy hét után betelepítettek hozzánk egy egész csoportot. Azok javították a szerszámaikat az oroszoknak. Volt közöttük egy szociáldemokratát, aki nem szerette őket. Az sokat beszélgetett Máraival, én tolmácsoltam mindig. Megbeszélték a dolgokat, és hát elmondta a véleményét az az orosz, hogy mennyire elégedetlen, hogy mennyire nem tetszik neki ez a kommunizmus. Hát ott voltak nálunk vagy egy hétig és zavarták őt, nem tudott írni. Akkor azt mondta nekem, hogy: „Hát, Te olyan jóba vagy az oroszokkal, menj el a parancsnokhoz, hogy vigyék el ezeket innen.” Én elmentem a parancsnokhoz, aki egy rettenetes nagy hülye volt, de volt egy titkárnője, az egy remek nő volt, egy orosz nő. Azzal nagyon jóba voltam, segítettem is neki, mert állapotos lett és én vittem el őt küretre, hát nem tudom, hogy ez érdekl-e magát. Szóval akkor elmentem

hozzá, hogy: „Vigyék el tőlünk az oroszokat, hát annyi üres ház van, miért kell, hogy nálunk legyenek.” Akkor eljött ez az orosz hozzánk, ez a vezető, azt maga nem tudja elképzelni, hogy azok az oroszok, akik ott laktak nálunk, hogy meg voltak rémulve. Az mindegyik így reszketett.

Amikor az a parancsnok eljött, ő csak körüljárt, nem szólt semmit, a végén azt mondta nekik: ebbe a szobába, ahol mi laktunk – négyen egy szobába dugva – azt mondta: „Ebbe maguknak nincs bejárása!” Ide egyiknek sem szabad belépni! – mondta az orosz és avval elment. Amíg ezek ott voltak, addig nekünk tényleg békénk volt. Egy szép napon aztán mentek tovább.

És akkor azt mondja Márai ennek, akit ismert, mert az első dolog volt, mikor jöttek, hogy fölakasztottak egy Sztálin képet. Azt mondja Márai ennek a szociáldemokratának, hagyd itt nekem ezt a Sztálin képet. Azt mondta a pasas: nem lehet, mert ez inventár. Nincs mit csinálni! Erre elmentek mind, egy perc múlva visszajött ez az orosz és hozta a képet, és mi azt fölakasztottuk. És azután jöttek az orosz csoportok, tömegesen, akik minden házba bementek és kellemetlenkedtek. Pláne, ahol nők voltak. Bejöttek és meglátták a falon azt a Sztálin képet. Egyszerre olyanok lettek, mint a bárányok. Nálunk senki, egyetlen orosz semmi kellemetlenséget nem csinált. Ezt mind a Sztálin képnek köszönhattük.

(Kertész Gábornéval a felvétel 1997. május 7-én készült. Szerkesztett változat.)

Pienták Attila

A szintézisre várva

Új tanulmánykötet Márai Sándorról: benne a tavaly áprilisban Szombathelyen rendezett centenáriumi Márai-konferencia anyaga. (Vagyis csak körülbelül, mint az *Előszó* tudósít róla.) „*Hinni szeretnők: kiadványunk nem méltatlan Márai Sándor emlékéhez*” – fejezik ki ugyanitt reményüket a szerkesztők. Nos, a kötet minden tekintetben méltó Máraihoz, ezzel nincs is semmi baj, sőt talán egyáltalán nincs baj, ha csak az nem, hogy ez a színvonalas gyűjtemény ráébresztheti az olvasót a Márai-recepció problematikusságára. Hanem lássuk először a könyvet, elsősorban, amit dicsérni lehet rajta.

Ami pusztán átlapozás után is föltűnhetik, az a kötet változatossága, gazdagsága. A huszonzét írás három csoportba sorolható. Az első tizenhat